

Anna Więcek-Durańska ■

Przemoc seksualna w relacjach intymnych na przykładzie zgwałcenia partnerskiego – skala i charakterystyka zjawiska

Sexual violence in intimate relationships: Scale and characteristics of partner rape

Abstrakt: Głównym celem badania było oszacowanie skali zjawiska przemocy seksualnej, jakiej doświadczają kobiety będące w związkach. Badanie miało charakter ogólnopolski i było częścią ogólnoeuropejskiego badania wiktyimizacyjnego, dotyczącego przemocy ze względu na płeć (GBV). Badanie zostało zrealizowane w latach 2021–2023 przez Główny Urząd Statystyczny przy współfinansowaniu przez Eurostat.

W badaniu wykorzystano kwestionariusz ankiety przygotowany przez Eurostat i zrealizowane zostało na grupie 5247 respondentek z szesnastu województw Polski. W artykule prezentowane są wyniki dotyczące przemocy seksualnej w związku, dlatego też analizom poddano wyłącznie te kwestionariusze, które uzupełnione zostały przez kobiety, które były aktualnie lub kiedykolwiek w przeszłości w związku. Łącznie zebrano 5242 kwestionariusze ankiet spełniające założone kryteria.

Okazało się, że poważnych aktów przemocy seksualnej w związku ze strony aktualnego lub byłego partnera doświadczyło blisko 4% kobiet. Przemoc seksualna zazwyczaj połączona jest z doświadczeniami przemocy psychicznej i fizycznej ze strony partnera. Do zgłoszenia tego typu czynów dochodzi niezwykle rzadko i najczęściej tylko wtedy, gdy pojawiają się obrażenia fizyczne wymagające konsultacji lekarskich.

Słowa kluczowe: przemoc wobec kobiet, przemoc seksualna, przemoc seksualna w związku, zgwałcenie małżeńskie, zgwałcenie partnerskie

Abstract: The main aim of the study was to estimate the scale of sexual violence experienced by women in relationships. The study was nationwide and was part of a pan-European victimisation study on gender-based violence (GBV). The study was carried out in 2021–2023 by Statistics Poland and was

co-financed by Eurostat. It used a survey questionnaire prepared by Eurostat, and involved a group of 5,247 respondents from all sixteen voivodeships of Poland. The article presents the results regarding sexual violence in a relationship; therefore, only the questionnaires completed by women who were currently or previously in a relationship were analysed. A total of 5,242 survey questionnaires that met the established criteria were collected.

According to the results, nearly 4% of the women had experienced serious acts of sexual violence in a relationship by a current or former partner. Sexual violence from a partner is usually combined with psychological and physical violence. Such acts are extremely rarely reported – typically only when there are physical injuries which require medical attention.

Keywords: violence against women, sexual violence, sexual violence in a relationship, marital rape, partner rape

Wprowadzenie

Przemoc jest zjawiskiem trudnym, z jednej strony wszechobecnym, dotykającym osób o różnym statusie społecznym, pochodzeniu, rasie czy wieku. Z drugiej strony przemoc jest bardzo mocno zakorzeniona w społeczeństwie i powiązana z kulturą oraz wychowaniem (Jarosz 2019). W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że aby zaobserwować znaczące zmiany społeczne w zakresie rozpowszechnienia i podejścia do zjawiska przemocy, potrzebne mogą być nawet zmiany pokoleniowe. Według badań przeprowadzonych przez KANTAR zaobserwować można pewne kierunki transformacji w podejściu do przemocy, bowiem około 85–90% respondentów uznało przypadki przemocy w rodzinie za nieakceptowalne (KANTAR 2019: 17). Wyniki tychże badań wskazywać mogą na pozytywny trend zmian w percepcji przemocy w rodzinie jako zjawiska negatywnego. Nadal jednak blisko 10% społeczeństwa (ok. 3 mln osób) uznawało za normalne pewne zachowania przemocowe, co uzasadnia kontynuowanie działań zwiększających świadomość społeczną na temat zjawiska przemocy w rodzinie (KANTAR 2019: 17). Cyklicznie podejmuje się więc szereg inicjatyw zmierzających do przeciwdziałania zjawisku przemocy. Rozpowszechnieniu uległy lokalne i ogólnopolskie kampanie społeczne, mające na celu poszerzanie wiedzy o zjawisku, upowszechnianie informacji o możliwych formach oraz miejscach świadczących wsparcie i pomoc. Z perspektywy legislacyjno-prawnej zmienione zostały procedury „Niebieskie Karty” i sposoby działania Zespołów Interdyscyplinarnych (Truszkowski, Warston 2024). Zastrzeżona dotąd dla funkcjonariuszy policji procedura „Niebieskie Karty” stała się narzędziem pracy członków zespołów interdyscyplinarnych, w skład których wchodzi przedstawiciele placówek oświatowych, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, ochrony zdrowia oraz organizacji pozarządowych, a także kuratorów sądowych i fakultatywnie prokuratorów (Wiktorska 2021). Niezależnie od postępowania karnego i procedury „Niebieskie Karty”, wprowadzono rozwiązania

mające na celu ochronę potencjalnych ofiar przemocy poprzez np. możliwość zastosowania eksmisji wobec sprawcy z wspólnie zamieszkiwanego z ofiarą lokum czy nakładania zakazu zbliżania się do osób, wobec których przemoc była stosowana (Wiktorska 2021; Witkowska-Paleń 2023). Umożliwiono zastosowanie tej procedury w stosunku do członka rodziny stosującego przemoc wobec osób wspólnie z nim zajmujących lokal, niezależnie od tytułu prawnego do lokalu i z pominięciem przepisów o konieczności zapewnienia lokalu zastępczego oraz przepisów ochronnych ograniczających możliwości eksmisji. Funkcjonariusze policji zyskali uprawnienie do wydania nakazu opuszczenia lokalu i zakazu zbliżania się w sytuacji, w której ustalą podczas podjętej interwencji, że w rodzinie dochodzi do stosowania przemocy lub jeżeli zgłosiła ją osoba doznająca przemocy, kurator sądowy lub pracownik pomocy społecznej w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych. Druga z wprowadzonych procedur dotyczy odebrania dziecka z rodziny w związku z istniejącą tam przemocą oraz zabezpieczenie jego sytuacji poprzez umieszczenie go w placówce opiekuńczo-wychowawczej bądź rodzinie zastępczej.

Przemoc

Warto zwrócić uwagę, że przemoc jest zarówno powtarzającym się, jak i jednorazowym intencjonalnym działaniem lub zaniechaniem jednej osoby wobec drugiej, która wykorzystując przewagę sił, narusza prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkodę fizyczną lub psychiczną (Jedlecka 2017). Przemoc może przybierać różne formy (Dudzik, Bielecka 2020). Najczęściej w literaturze przedmiotu wymienia się:

- przemoc fizyczną, będącą naruszeniem nietykalności fizycznej. Intencjonalnym zachowaniem powodującym lub niosącym ryzyko uszkodzenia ciała, np.: popychanie, szarpanie, ciągnięcie za włosy, szturchanie, klepanie, kłapsy, ciągnięcie za uszy, szczypanie, kopanie, bicie ręką, pięścią, uderzenie w twarz – tzw. policzek, przypalanie papierosem, duszenie, krępowanie ruchów itp.;
- przemoc psychiczną, będącą naruszeniem godności osobistej. Może objawiać się ona poprzez poniżanie i ośmieszanie, agresję słowną (krzyk, obraźliwe słowa itp.), zastraszanie, pogrożki i szantaż, wywoływanie poczucia winy, czytanie cudzej korespondencji, ujawnianie tajemnic itp.;
- przemoc ekonomiczną, gdzie sprawca używa pieniędzy albo innych dóbr materialnych po to, aby uzależnić od siebie finansowo drugą osobę. Przykłady przemocy ekonomicznej to zakazywanie lub utrudnianie partnerce (partnerowi) podjęcia lub wykonywania pracy, wydzielanie nawet małej ilości pieniędzy lub domaganie się przedstawiania paragonów za to,

co zostało kupione w czasie codziennych zakupów, wydzielanie pieniędzy na potrzeby rodziny warunkowo, dysponowanie wspólnymi pieniędzmi bez konsultacji z partnerką korzystanie z karty płatniczej, kredytowej czy debetowej bez konsultacji z partnerką (partnerem), odmowa pójścia do pracy lub łożenia na utrzymanie rodziny, niealimentacja;

- przemoc seksualną, będącą naruszeniem sfery intymnej. Może objawiać się zmuszaniem osoby do aktywności seksualnej. Przymus może polegać na bezpośrednim użyciu siły fizycznej, groźbach jej użycia, emocjonalnym szantażu. To również wymuszanie pożycia seksualnego, nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, zmuszanie do seksu z osobami trzecimi, sadyzm w pożyciu, wyśmiewanie wyglądu, ciała i krytyka zachowań seksualnych itp.;
- zaniedbanie określane niekiedy jako ukryta forma przemocy. Polega na niezaspokajaniu podstawowych potrzeb psychicznych i/lub biologicznych. Może dotyczyć dzieci, ale ma miejsce także odnośnie osób starszych, niepełnosprawnych czy chorych, których stan zdrowia wymaga opieki. Zaniedbanie w sferze emocjonalnej to najczęściej takie zachowania jak brak uwagi i uczyć. Może przejawiać się poprzez ignorowanie potrzeb innej osoby, odmowę komunikowania się, niedbałość. Zaniedbanie w sferze biologicznej może przejawiać się w pozbawianiu środków na utrzymanie, jedzenie, ubrania, miejsca do mieszkania czy w braku pomocy w chorobie.;
- w odniesieniu do dzieci wymienia się również przemoc pośrednią polegającą na byciu świadkiem przemocy rodziców lub innych domowników wobec siebie bądź wobec innych dzieci (Wójcik, Szumiał 2023).

Skala zjawiska przemocy w Polsce

Zwrócić należy uwagę, że w Polsce nie istnieją pełne i wyczerpujące statystyki dotyczące zjawiska przemocy w rodzinie. Część danych znajduje się w statystykach dotyczących procedury „Niebieskie Karty” w informacji o przestępstwach stwierdzonych z art. 207 k.k. (znęcanie się nad członkiem rodziny) oraz statystykach skazań. Wszystkie te informacje nie przedstawiają jednak w sposób pełny zjawiska przemocy, gdyż należy podkreślić, że jest ono obarczone ogromną ciemną liczbą

Dane statystyczne pozyskiwane z formularzy sądowych dotyczą w szczególności przestępstwa znęcania się, określonego w art. 207 § 1 k.k., które, jak wskazuje Michał Lewoc (2025), stanowi jeden z najbardziej wyrazistych przykładów przemocy domowej. Należy jednak podkreślić, że omawiane przestępstwo nie wyczerpuje w całości zjawiska przemocy domowej, które znacząco wykracza poza zakres normatywny tego przepisu.

Na potrzeby ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1249 ze zm.), przemoc domowa rozumiana jest szerzej i obejmuje szereg typów czynów zabronionych określonych w kodeksie karnym. W art. 2 ust. 1 pkt 1 tejże ustawy wskazano, że przemocą domową mogą być objęte m.in. przestępstwa takie jak:

- art. 148 § 1–4 k.k. – zabójstwo;
- art. 156 § 1–3 k.k. – spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu;
- art. 157 § 1 k.k. – spowodowanie średniego lub lekkiego uszczerbku na zdrowiu;
- art. 189 k.k. – bezprawne pozbawienie wolności;
- art. 190 k.k. – groźba bezprawna;
- art. 191 k.k. – stosowanie przemocy lub groźby celem wymuszenia określonego zachowania;
- art. 191a k.k. – bezprawne utrwalanie i rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby;
- art. 197 § 1–3 k.k. – zgwałcenie;
- art. 198 k.k. – doprowadzenie osoby o ograniczonej zdolności rozpoznania znaczenia czynu do obcowania płciowego;
- art. 199 k.k. – nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia;
- art. 200 § 1–2 k.k. – czynności seksualne wobec małoletniego;
- art. 201 k.k. – kaziroddstwo;
- art. 202 § 1–4b k.k. – prezentowanie treści pornograficznych;
- art. 203 k.k. – zmuszanie do prostytucji;
- art. 208 k.k. – rozpijanie małoletniego;
- art. 267 § 1 k.k. – bezprawne uzyskiwanie informacji (np. korespondencji);
- art. 278 § 1 k.k. – kradzież;
- art. 279 § 1 k.k. – kradzież z włamaniem;
- art. 280 § 1 k.k. – rozbój;
- art. 282 k.k. – wymuszenie rozbójnicze;
- art. 284 § 1 k.k. – przywłaszczenie;
- art. 286 § 1 k.k. – oszustwo;
- art. 288 § 1 k.k. – zniszczenie mienia.

Powyższy katalog obrazuje wieloaspektowy charakter przemocy domowej, która nie ogranicza się jedynie do bezpośrednich aktów agresji fizycznej, lecz obejmuje również zachowania o charakterze psychicznym, seksualnym, ekonomicznym czy kontrolującym. Według statystyk policyjnych w 2023 roku wypełniono 62 170 formularzy „Niebieskie Karty”, z których wynikało, że przemoc domowej doświadczyło około 80 tys. osób. Wśród pokrzywdzonych kobiety stanowiły 66%, małoletni 22%, a mężczyźni 12%. Sprawcami byli głównie mężczyźni (88%) (KGP 2023).

Nieco inny obraz zjawiska przemocy wyłania się z badań wiktymizacyjnych. Szacuje się bowiem, że rocznie przemoc doświadczać może nawet milion kobiet

(Gruszczyńska 2007; Więcek-Durańska 2024a). Według danych Agencji Praw Podstawowych co trzecia kobieta doznała przemocy fizycznej lub seksualnej po ukończeniu 15. roku życia, a 12% doświadczyło przemocy seksualnej w dzieciństwie (FRA 2014). W oficjalnych statystykach odzwierciedlenie znajduje jedynie tylko część tych danych (Gruszczyńska, Więcek-Durańska 2019). Wedle najnowszych badań wiktymizacyjnych zrealizowanych przez Główny Urząd Statystyczny we współpracy z Eurostatem, przemocy psychicznej w związku ze strony swojego partnera (aktualnego lub byłego) doświadczyła co piąta kobieta, co dziewiąta – przemocy fizycznej, a blisko 4% – przemocy seksualnej (Więcek-Durańska 2024a). Przemocy fizycznej ze strony osób niebędących partnerami doświadczyło 7% badanych respondentek, a przemocy seksualnej – 1%. Dla zobrazowania warto zaznaczyć, że zaledwie 15% kobiet zgłosiło zdarzenia policji. Ponadto co dziesiąta kobieta doświadczyła nękania (stalkingu), a co ósma – molestowania seksualnego w miejscu pracy (Więcek-Durańska 2024a). Okazuje się, że skala zjawiska przemocy wobec mężczyzn jest również dość wysoka, bowiem przemocy fizycznej ze strony partnerki doświadczył co dwunasty badany mężczyzna, co trzeci – przemocy psychicznej, co jedenasty – molestowania seksualnego w miejscu pracy a co ósmy stalkingu (Więcek-Durańska 2024b).

Warto podkreślić, że większość omawianych zdarzeń, jak wskazują badania wiktymizacyjne, nie zostaje zgłoszona odpowiednim służbom pomocowym czy organom ścigania. Przyczyn takiego stanu jest wiele. Najczęściej wymienia się strach ofiary przed sprawcą przemocy, wstyd przed ujawnieniem zdarzenia, poczucie winy, że doszło do przemocy lub że tak długo ona trwała oraz branie odpowiedzialności przez ofiarę za czyn. Pojawiał się również lęk o dzieci czy status ekonomiczny własny i rodziny, brak wiary, że zgłoszenie zmieni sytuację, niechęć do organów ścigania, instytucji (Policji, OPS itp.), samodzielne załatwienie sprawy czy wcześniejsze negatywne doświadczenia podczas zgłaszania zdarzenia.

Przemoc seksualna w związku

Przemoc seksualna w związku może przybierać różne formy, natężenie oraz przebieg, od subtelnych zachowań polegających na żartach z podtekstem seksualnym po zgwałcenie (Więcek-Durańska 2024c). W literaturze przedmiotu spotkać możemy również określenie tzw. zgwałcenia małżeńskiego. W polskim społeczeństwie budzi ono wiele emocji i kontrowersji. W początkowych rozwiązaniach prawnych w Polsce (kodeks karny z 1932 roku) nie dopuszczano możliwości pociągnięcia męża do odpowiedzialności karnej za zgwałcenie żony, ponieważ kontakty seksualne między małżonkami nie mieściły się w pojęciu nierządu. Zgwałcenie bowiem znajdowało się w części kodeksu karnego dotyczącej czynów nierządnych (Widacki, Szuba-Boroń 2019). Zmiana nastąpiła dopiero w latach 40. w wyniku pojawiających

się późniejszych odmiennych interpretacji przepisu, w którym przyjmowano, że zgwałcenie może mieć miejsce również między małżonkami. Zaczęto zwracać uwagę, że małżeństwo nie oznacza bezwzględnej zgody na każdą formę współżycia oraz, jeżeli mąż wymusza współżycie przemocą lub groźbą, to godzi w wolność seksualną żony, a nie w „obyczajność” (Świda 1987: 262–263). Po wejściu w życie kodeksu karnego z 1969 roku zgwałcenie w małżeństwie stało się zachowaniem bezprawnym, podlegającym odpowiedzialności karnej sprawcy i zamieszczone zostało w grupie czynów przeciwko wolności seksualnej (Michalska-Warias 2016).

Ważnym krokiem w kierunku zapewnienia kobietom bezpieczeństwa stało się przyjęcie Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, potocznie nazywanej Konwencją Stambulską. Dokument został uchwalony 11 maja 2011 roku w Stambule i stanowi pierwszy tak kompleksowy instrument prawny ukierunkowany na przeciwdziałanie wszelkim formom przemocy wobec kobiet, w tym przemocy seksualnej w związkach intymnych. Konwencja jednoznacznie uznaje gwałt małżeński za formę przemocy domowej i nakłada na państwa-strony obowiązek jego penalizacji. Zgodnie z artykułem 36 Konwencji, wszelkie akty seksualne podejmowane bez dobrowolnej zgody drugiej osoby powinny być traktowane jako przestępstwo, niezależnie od relacji łączącej sprawcę z ofiarą (Istanbul Convention 2011: art. 36). Tym samym ani małżeństwo, ani związek partnerski nie mogą stanowić podstawy do wyłączenia odpowiedzialności karnej za gwałt. Stanowi to przełomowe odejście od wcześniejszych praktyk prawnych w wielu państwach, w których przemoc seksualna w związkach była długo ignorowana i pozostawała poza zasięgiem przepisów prawa karnego (Nowak 2019: 88). Polska podpisała Konwencję Stambulską w 2012 roku, a ratyfikowała ją w 2015 roku. W świetle obowiązującego prawa gwałt małżeński jest w Polsce przestępstwem – od nowelizacji Kodeksu karnego w 1997 roku – art. 197 k.k. nie różnicuje sprawców pod względem ich relacji z ofiarą. Teoretycznie zatem Polska wypełnia zobowiązania wynikające z Konwencji. W praktyce jednak problemem pozostaje egzekwowanie tych przepisów. Ofiary gwałtu ze strony partnera często nie zgłaszają przestępstwa z powodu wstydu, lęku, zależności ekonomicznej lub braku zaufania do instytucji publicznych (Fedorczyk 2020: 102–103). Dodatkowym utrudnieniem, jak wskazuje Anna Fedorczyk (2020), są kwestie dowodowe, wynikające z intymnego charakteru takich przestępstw.

Pomimo jasnych regulacji prawnych w społeczeństwie ciągle jeszcze funkcjonują błędne mity i przekonania, że pożycie seksualne pomiędzy małżonkami jest ich obowiązkiem. Podkreślić należy również, że zjawisko przemocy seksualnej jest zdecydowanie szersze niż tylko czyny polegające na zgwałceniu czy wymuszaniu niechcianych kontaktów seksualnych. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że w zależności od norm i przekonań dotyczących sfery seksualnej obowiązujących w danym społeczeństwie, przemoc seksualna może przybierać różne formy i najczęściej wymienia się:

- obraźliwe uwagi na temat wyglądu, ciała, wyglądu narządów płciowych;
- dowcipy i żarty o podtekście seksualnym, opowiadanie innym osobom

szczegółów z pożycia seksualnego, pokazywanie nagich czy poniżających nagrań lub fotografii (partnera) partnerki;

- gadzety erotyczne naruszające system wartości;
- erotyczne zaczepki w miejscach publicznych lub na osobności, np. poklepywanie po pośladkach, dotykanie miejsc intymnych itp. (Więcek-Durańska 2020).

Przytoczony katalog czynów o charakterze seksualnym bynajmniej nie jest wyczerpujący, w pewnym stopniu zależy on również od systemu wartości, kultury, wychowania czy indywidualnych preferencji seksualnych pary. Warto zwrócić uwagę, że w wielu sytuacjach zarówno potencjalni sprawcy, jak i ofiary mogą nie mieć świadomości, że dane zachowanie o charakterze seksualnym, np. obrażanie się czy wyrażanie niezadowolenia z powodu braku zgody partnera na zbliżenie seksualne, jest objawem przemocy.

Zgwałcenie małżeńskie może nie tylko polegać na nieakceptowaniu przez osobę pokrzywdzoną pożycia seksualnego ze sprawcą w ogóle, lecz także na nieakceptowaniu go w konkretnej chwili czy też odnośnie do konkretnej formy (Krajewski 2017). Warto również podkreślić, że przemoc seksualna w związku może dotyczyć zarówno kobiet, jak i mężczyzn.

Należy zaznaczyć, że przemoc seksualna w związku to zjawisko złożone, głęboko zakorzenione w strukturach społecznych, relacjach władzy i indywidualnych uwarunkowaniach psychologicznych. Wciąż bywa marginalizowana, a jej specyfika – szczególnie w kontekście relacji intymnych – sprawia, że bywa trudna do zidentyfikowania i nazwania. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że jednym z najważniejszych uwarunkowań tej formy przemocy są kulturowo utrwalone normy patriarchalne, które promują dominację mężczyzny nad kobietą i przypisują kobiecie rolę uległej, biernej partnerki. Jak zauważają Russell E. Dobash i Rona P. Dobash (1992), struktury rodzinne odzwierciedlają szersze społeczne mechanizmy władzy, w których przemoc – również seksualna – pełni funkcję narzędzia kontroli. W związkach przemoc ta niejednokrotnie bywa bagatelizowana, ponieważ społeczne przekonania wciąż często zakładają, że w kontekście intymnym zgoda jest domyślna, a pojęcie zgwałcenia ma zastosowanie jedynie poza relacją partnerską czy małżeńską (Bergen 2006).

W ramach perspektywy genderowej przemoc seksualna w związkach najczęściej analizowana jest jako efekt strukturalnej nierówności płci. Judith Butler (1990) zwraca uwagę, że płeć (*gender*) nie jest wyłącznie kategorią tożsamości, lecz procesem wzmacnianym przez społeczne normy i oczekiwania. W systemach społecznych opartych na patriarchacie męskość bywa utożsamiana z dominacją, kontrolą i seksualną inicjatywą, podczas gdy kobiecość jest kodowana jako uległość i dostępność. To asymetryczne ujęcie ról płciowych może prowadzić do tego, że mężczyźni będący w relacji czują się uprawnieni do dostępu do ciała partnerki – także wbrew jej woli. Jak podkreślają Liz Kelly i Jane Radford (1990), przemoc seksualna jest elementem szerszej kultury przemocy wobec kobiet, która nie tylko umożliwia jej występowanie, ale też usprawiedliwia jej sprawców poprzez społeczne mity i stereotypy.

Nie bez znaczenia są również psychologiczne mechanizmy leżące u podstaw przemocy seksualnej. Badania wykazują, że sprawcy często przejawiają cechy osobowości antyspołecznej, narcystycznej lub mają zaburzone mechanizmy empatii (Lisak, Miller 2002). U niektórych z nich stwierdza się również historię przemocy doświadczonej we wczesnym dzieciństwie, co może prowadzić do powielania destrukcyjnych wzorców w dorosłości (Widom 1989). Przemoc seksualna bywa też częścią szerszego wzorca dominacji, polegającego na strategii systematycznego podporządkowywania partnerki poprzez przemoc emocjonalną, ekonomiczną, fizyczną i seksualną (Stark 2007). W takich przypadkach przemoc stanowi długofalowy sposób organizowania relacji.

Szczególnym czynnikiem ryzyka są związki, w których występuje asymetria władzy – czy to ekonomicznej czy emocjonalnej. Partnerki, które są zależne finansowo lub emocjonalnie od sprawcy, znacznie rzadziej mają możliwość realnego sprzeciwu wobec przemocy, a wyjście z takiej relacji może wiązać się z ogromnym kosztem osobistym i społecznym (Walker 2009). Przemoc seksualna w związkach rzadko występuje w izolacji – częściej jest powiązana z przemocą fizyczną i psychiczną, co dodatkowo może pogłębiać cierpienie ofiary (Johnson 2008). Kluczowym aspektem, który podtrzymuje przemoc, jest izolacja społeczna – często celowo wzmacniana przez sprawców, którzy ograniczają kontakty ofiary z rodziną i przyjaciółmi, tym samym pozbawiając ją źródeł wsparcia (Stark 2007).

Istotnym kontekstem sprzyjającym utrzymywaniu się przemocy seksualnej w związkach jest tzw. „kultura gwałtu”, czyli system społecznych przekonań, które przenoszą odpowiedzialność ze sprawcy na ofiarę i usprawiedliwiają nadużycia (Buchwald, Fletcher, Roth 2005). Przejawia się to zarówno w języku publicznym, jak i w działaniach instytucji – np. w braku wiary w zeznania ofiar, niewystarczającej reakcji organów ścigania czy niskiej dostępności specjalistycznej pomocy. W rezultacie wiele osób doświadczających przemocy seksualnej w relacjach intymnych nie identyfikuje tego, co ich spotyka, jako przemocy lub nie wierzy, że ich doświadczenia zostaną potraktowane poważnie.

Konsekwencje przemocy seksualnej w związkach są wielowymiarowe i długofalowe. Na poziomie psychologicznym prowadzi ona do rozwoju zaburzeń nastroju, lęków, zespołu stresu pourazowego (PTSD), a także do poczucia wstydu, winy i niskiej samooceny (Campbell, Dworkin, Cabral 2009). Doświadczenie przemocy w kontekście intymności powoduje także tzw. traumę relacyjną – zjawisko, w którym sama relacja staje się źródłem zagrożenia, co utrudnia budowanie zdrowych więzi w przyszłości. Równie poważne są konsekwencje fizyczne, obejmujące urazy, infekcje przenoszone drogą płciową, zaburzenia snu i psychosomatyczne problemy zdrowotne (Black et al. 2011).

Należy również zaznaczyć, że gdy przemoc seksualna występuje w rodzinie, jej skutki odczuwają również dzieci. Nawet jeśli nie są bezpośrednimi ofiarami, to ekspozycja na przemoc wobec matki jest czynnikiem ryzyka rozwoju zaburzeń emocjonalnych i agresji, a także zwiększa prawdopodobieństwo powielania wzorców przemocowych w dorosłości (Edleson 1999). W szerszym wymiarze

społecznym przemoc seksualna w związkach wiąże się z ogromnymi kosztami – od obciążenia systemu opieki zdrowotnej i prawnej po utratę produktywności zawodowej ofiar i koszty społeczne wynikające z transmisji przemocy z pokolenia na pokolenie (WHO 2013).

Z psychotraumatologicznego punktu widzenia, przemoc seksualna w bliskiej relacji może skutkować nie tylko klasycznym obrazem PTSD (*Posttraumatic Stress Disorder*), lecz także często prowadzi do tzw. złożonej traumy, której istotą jest długotrwałe, powtarzające się doświadczanie przemocy w kontekście relacyjnym. Judith Herman (1992), jedna z prekursorów badań nad traumą relacyjną, zauważyła, że przemoc w związkach intymnych nie tyle opiera się na jednorazowym akcie, ile na cyklicznym naruszeniu autonomii, które rozbija poczucie tożsamości, bezpieczeństwa i zaufania wobec świata. Ofiary przemocy seksualnej w związkach często wykazują objawy dysocjacji, zaburzenia przywiązania, chronicznego napięcia i somatyzacji (van der Kolk 2014). Trauma taka prowadzić może do sytuacji, w której osoba pokrzywdzona nie będzie potrafiła już nawiązywać relacji opartych na zaufaniu, a sama bliskość może stać się źródłem zagrożenia.

Przemoc seksualna w związku często pozostaje niewidoczna dla otoczenia, a nawet dla samych ofiar. Dlatego kluczową rolę odgrywa również kontekst społeczny i systemowy. Wynika to z faktu, że wiele kobiet nie postrzega doświadczeń seksualnych w relacji jako gwałtu – nawet jeśli doszło do ich wymuszenia. Badania Nancy Berns (2001) pokazują, że wiele ofiar „redefiniuje” przemoc seksualną jako „zwykłe nieporozumienia” czy „wymogi relacji”, unikając konfrontacji z realnością gwałtu w relacji intymnej. Zjawisko to jest wynikiem wewnętrznej racjonalizacji, wstydu oraz wpływu społecznych mitów, które sugerują, że prawdziwy gwałt to ten dokonany przez obcego napastnika, a nie przez męża czy partnera.

Zwalczanie przemocy seksualnej w związkach wymaga zatem wielopłaszczyznowego podejścia – zarówno działań systemowych, takich jak reforma prawa, edukacja seksualna, zmiana dyskursu społecznego i dostęp do wsparcia instytucjonalnego, jak i interwencji na poziomie indywidualnym, w tym terapii dla ofiar i rozliczania sprawców. Przede wszystkim jednak konieczne jest uznanie, że przemoc seksualna może i często ma miejsce w relacjach intymnych – a jej źródłem nie jest seksualność, lecz przemoc i potrzeba dominacji.

Metoda badania własnego

Głównym celem prowadzonego badania było oszacowanie skali zjawiska przemocy seksualnej w związkach, której doświadczają kobiety. Badanie miało charakter ogólnopolski i było częścią ogólnoeuropejskiego badania wiktyimizacyjnego, dotyczącego przemocy ze względu na płeć (GBV). Badanie polskie zostało zrealizowane w latach 2021–2023 przez Główny Urząd Statystyczny przy współfinansowaniu

przez Eurostat. Było ono częścią badań europejskich realizowanych w 21 krajach, w tym w 18 państwach Unii Europejskiej.

Zastosowano dobór warstwowy proporcjonalny, uwzględniając zróżnicowanie potencjalnych respondentów w zakresie wielkości miejscowości i rozkładu terytorialnego. Operatem do losowania adresów był Operat do Badań Społecznych – baza terytowa. Operatem do losowania osób był wykaz sporządzony przez ankierów w każdym badanym gospodarstwie domowym. Jednostką badania była osoba wylosowana do badania spośród pełnoletnich członków gospodarstwa domowego, którzy w okresie realizacji badania byli obecni w gospodarstwie.

W badaniu wykorzystano kwestionariusz ankiety przygotowany przez Eurostat, a badanie zrealizowane zostało na grupie 5247 respondentek, ze wszystkich szesnastu województw Polski. W niniejszym artykule prezentowane są wyniki dotyczące przemocy seksualnej w związku, dlatego też analizom poddano wyłącznie te kwestionariusze, które uzupełnione zostały przez kobiety, które były w związku aktualnie lub kiedykolwiek w przeszłości. Łącznie zebrano 5242 kwestionariusze ankiet spełniające założone kryteria.

Charakterystyka uczestniczących w badaniu respondentek

Zgodnie z założeniami, najmłodsza osoba uczestnicząca w badaniu miała ukończone 18 lat, najstarsza natomiast 74 lata. Średnia wieku dla badanej populacji wynosiła 50 lat ($M=49,98$; $SD=14,83$). Poniżej zaprezentowano szczegółowy rozkład wieku.

Tabela 1. Wiek respondentek

Wiek	N	%
18–24	245	4,7
25–30	342	6,5
31–40	980	18,7
41–50	1107	21,1
51–60	954	18,2
60+	1614	30,8
OGÓŁEM	5242	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Zdecydowana większość badanych była aktualnie w związku małżeńskim, co jedenasta osoba – w separacji prawnej lub po rozwodzie, a co dziewiąta – po stracie partnera. Co szósta badana była natomiast stanu wolnego.

Tabela 2. Stan cywilny respondentek

Stan cywilny	N	%
panna	804	15,3
zamężna	3389	64,7
rozwidziona lub w separacji prawnej	462	8,8
wdowa	587	11,2
OGÓŁEM	5242	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród ogółu badanych kobiet blisko 16% wskazało, że z powodu problemów zdrowotnych ma ograniczoną zdolność wykonywania czynności, jakie ludzie zazwyczaj wykonują. W tym 3% w stopniu znacznym. Odsetek ten obrazuje skalę zjawiska niepełnosprawności, która w literaturze traktowana jest jako jeden z czynników ryzyka wiktymizacyjnego (Fitz-Gibbon et al. 2006; Hughes et al. 2012).

Poziom wykształcenia respondentek był zróżnicowany. Dominowały osoby z wykształceniem zasadniczym (branżowym) zawodowym. Co trzecia badana miała ukończone studia wyższe, co siódma deklarowała wykształcenie średnie, a co czternasta – podstawowe lub jego odpowiednik.

Tabela 3. Poziom wykształcenia respondentek

Wykształcenie	N	%
podstawowe, gimnazjalne, niepełne podstawowe	375	7,2
zasadnicze zawodowe	2268	43,2
średnie	699	13,3
wyższe	1838	35,1
odmowa odpowiedzi	62	1,2
OGÓŁEM	5242	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki

Respondentkom uczestniczącym w badaniu zadano pytania dotyczące trudnych doświadczeń w ich związkach, zarówno z obecnym, jak i z poprzednim partnerem / poprzednimi partnerami. Przyjęto kryterium pojawienia się w ciągu całego związku aktualnego lub byłego chociaż jeden raz danego zachowania, niezależnie od jego częstotliwości. Jak już bowiem wspomniano, przemocą jest każde zachowanie intencjonalne powtarzające się, jak i jednorazowe, w którym sprawca, wykorzystując przewagę sił, narusza prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkodę fizyczną lub psychiczną.

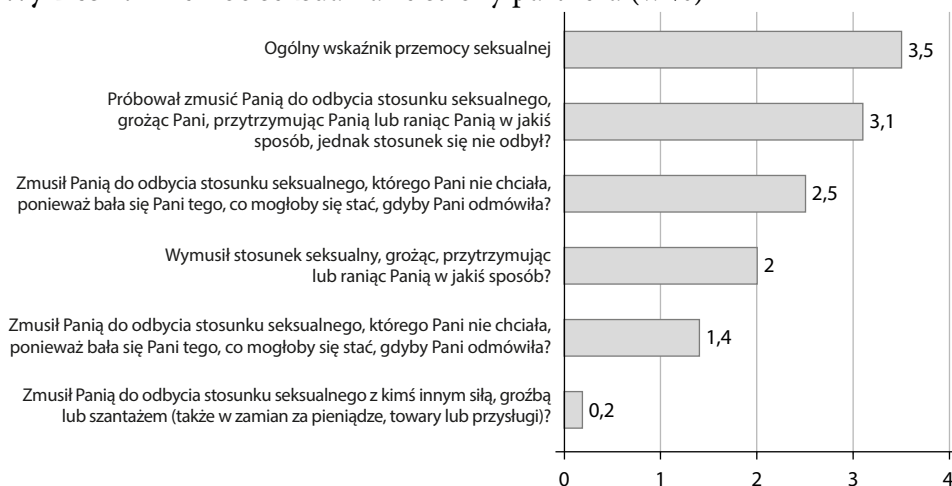
Otrzymano dane wskazujące, że co piąta badana kobieta (19,6%) doznała ze strony obecnego lub byłego partnera różnych form zachowań o charakterze przemocowym. Podkreślić należy, że katalog zachowań, o które pytano respondentki, był bardzo szeroki i obejmował zarówno poważne formy przemocy, jak i drobne przypadki. Tak więc, niemalże co piąta kobieta wskazała, że doświadczyła w związku przemocy psychicznej, co dziewiąta – przemocy fizycznej, a co dwudziesta ósma – seksualnej. Większość kobiet tego typu zachowań doświadczyła ze strony byłego partnera. W niniejszym artykule przedstawione zostaną szczegółowo uzyskane wyniki dotyczące przemocy seksualnej w związku, jej przebieg i konsekwencje.

Przemoc seksualna w związku

W badanej populacji kobiet ogólny wskaźnik przemocy seksualnej ze strony partnera (aktualnego lub byłego) wynosił 3,5%. Oznacza to, że co dwudziesta ósma kobieta doświadczyła w związku próby lub wymuszenia stosunku seksualnego lub do stosunku seksualnego doszło z obawy przed reakcją partnera. Podkreślić należy, że badane kobiety pytano o najpoważniejsze akty przemocy seksualnej spełniające kryteria zgwałcenia lub jego usiłowania. Szczegółowy rozkład odpowiedzi przedstawiono na wykresie 1.

Warto również podkreślić, że przemoc seksualna była silnie skorelowana z doświadczaniem przez respondentki przemocy fizycznej ($\chi^2(1, N=5242)=39,020$; $p<0,001$). Siła tego związku była umiarkowana i wyniosła $\phi=0,48$; $p<0,001$. Ponad 1/4 badanych kobiet (28,9%), które doświadczyły przemocy fizycznej, oraz blisko 1/5 kobiet (17,5%), które doświadczyły przemocy psychicznej, deklarowały, że doświadczyły również przemocy seksualnej.

Wykres 1. Przemoc seksualna ze strony partnera (w %)

Źródło: Opracowanie własne.

Przemoc seksualna ze strony obecnego partnera

Ogółem wskaźnik przemocy seksualnej ze strony aktualnego partnera wynosił 3%. Najczęściej dochodziło do wymuszenia lub do prób wymuszenia kontaktu seksualnego (2,5% oraz 1,3%). Blisko 2% badanych doświadczyło zgwałcenia ze strony partnera, 1,2% zostało zmuszonych przez partnera do odbycia stosunku seksualnego z kimś innym groźbą, siłą lub szantażem, a 1% kobiet doświadczyło w związku zmuszenia do innych upokarzających lub poniżających dla nich czynności o charakterze seksualnym.

Co trzecia kobieta, która wskazała, że partner zmuszał ją lub próbował zmusić do odbycia stosunku seksualnego (76%), odpowiedziała, że dochodziło do takich sytuacji wielokrotnie. W odniesieniu co do dziesiątej respondentki (9%) zachowania te miały charakter jednorazowy. Blisko 15% respondentek w pytaniu o częstotliwość takich zachowań odmówiło odpowiedzi lub zasłaniało się nie pamięcią.

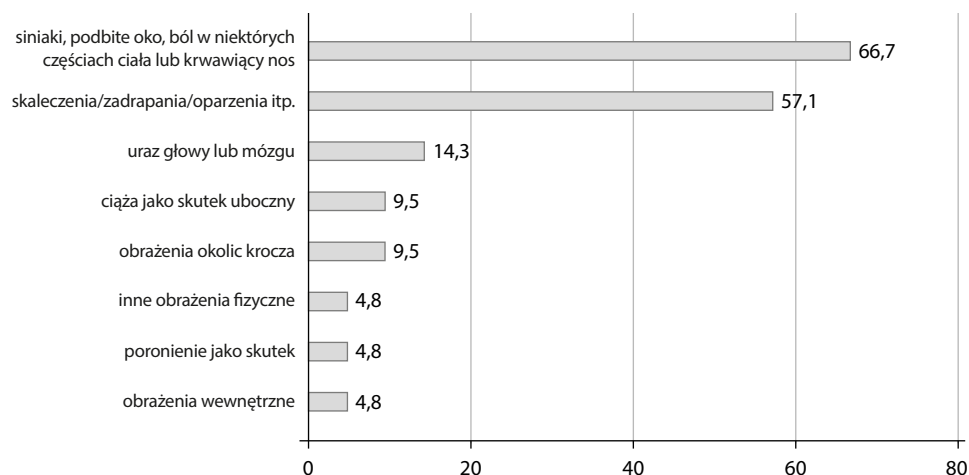
Niemalże co trzecia kobieta (31,9%), która doświadczyła przemocy seksualnej ze strony aktualnego partnera, wskazała, że miała ona miejsce w ostatnim roku. Co piąta (20,2%) – w ostatnich pięciu latach, a co trzecia (39,4%) – powyżej 5 lat.

Respondentki zapytano również, czy w wyniku omawianych doświadczeń przemocy seksualnej w związku doznały jakichkolwiek urazów. Zdecydowana większość kobiet doświadczyła urazu fizycznego (szczegółowy rozkład odpowiedzi zaprezentowano na wykresie 2). Najczęściej były to siniaki, skaleczenia czy

zadrapania oraz ból w niektórych częściach ciała. Zdarzały się również bardzo poważne urazy takie jak: uraz głowy czy mózgu, a także poronienie, jako skutek przemocy.

Jedna na dziesięć kobiet, które doświadczały przemocy seksualnej ze strony partnera, w konsekwencji niechcianego stosunku seksualnego zaszła w ciążę. Warto w tym miejscu podkreślić, o czym już wspomniano wcześniej, że zdecydowana większość zdarzeń o charakterze seksualnym związana była z przemocą fizyczną.

Wykres 2. Obrażenia, jakich doznały respondentki w wyniku przemocy seksualnej w związku

Źródło: Opracowanie własne.

Dziewięć na dziesięć badanych kobiet wskazało, że obrażenia fizyczne w wyniku przemocy seksualnej (w dużej mierze połączonej z fizyczną) miały miejsce w ich związku więcej niż jeden raz, a co trzecia badana (36,8%) z takimi doświadczeniami wskazała, że miało to miejsce w ostatnich 12 miesiącach, 34,2% – że w ciągu ostatnich 5 lat, a 26,3% – że ponad 5 lat temu.

Okolo 8% respondentek odpowiedziało, że gwałt, którego doświadczyły ze strony partnera, pozostawił u nich trwałe uszkodzenia fizyczne, np. blizny. Co więcej, ponad 63% badanych doświadczyło skutków ubocznych o charakterze psychicznym, np. depresji, ataków paniki, problemów z koncentracją, problemów ze snem lub jedzeniem. Niemalże co czwarta badana (21,5%) zwróciła uwagę, że kiedy była w ciąży, partner również wykazywał wobec niej agresję. W zdecydowanej większości przypadków (73,8%) według oceny respondentek zachowania agresywne ze strony partnera były również widziane przez dzieci.

Co piąta kobieta po wspomnianych wydarzeniach podejmowała próby zakończenia związku i odejścia od partnera, lecz jak podkreślała, wracała do niego ze względu na:

- miłość i wiarę w to, że partner się zmieni (69,2%);
- dobro dzieci (53,8%);
- obawę przed konsekwencjami odejścia dla siebie, rodziny, dzieci czy innej osoby (30,8%);
- brak pieniędzy lub środków na wyjazd / mieszkanie w innym miejscu / opiekę nad dziećmi (30,8%);
- wstyd, obawę przed odrzuceniem przez rodzinę/wspólnotę/znajomych (23,1%);
- z obawy przed konsekwencjami dla partnera (15,4%);
- nacisk na pozostanie z partnerem ze strony rodziny/przyjaciół/społeczności/wspólnoty religijnej (7,7%);
- inne powody (15,5%).

Jak wskazują uzyskane odpowiedzi, w zdecydowanej większości przypadków (76,9%) kobiety o swoich doświadczeniach w związku rozmawiały z przyjaciółmi czy członkami rodziny. Co trzecia kobieta (32,3%) o swoich przeżyciach rozmawiała z pracownikiem służby zdrowia lub pomocy społecznej. 13,8% dzwoniło na infolinię lub kontaktowało się z organizacją udzielającą wsparcia. Zaledwie 0,1% kobiet zgłosiło zdarzenie przemocy seksualnej na policję i we wszystkich zgłoszonych przypadkach przemoc seksualna połączona była z przemocą fizyczną i doznanymi uszkodzeniami ciała. Otrzymane wyniki wskazują, że liczba raportowanych zachowań przemocy seksualnej w związku jest znikoma, a te przypadki, które mają miejsce, dotyczą, jak już wspomniano, drastycznych form przemocy fizycznej, a zgłoszone niechciane zachowania o charakterze seksualnym mają zazwyczaj charakter pobocznego ujawnienia.

Omówienie wyników i wnioski z badań

Przemoc w związku jest zjawiskiem trudnym w odbiorze społecznym. Według badań polskie społeczeństwo jest konserwatywne i mimo zmieniających się tendencji – patriarchalne. Podejście do zjawiska przemocy, szczególnie tego związanego z relacjami partnerskimi, budzi wiele emocji, kontrowersji i powiedzieć można – nawet podziałów. Wedle uzyskanych danych wiktymizacyjnych, co piąta kobieta w związku doświadcza przemocy psychicznej, co dziewiąta – fizycznej, a co dwudziesta ósma – seksualnej. Dane te w pewien sposób przybliżają nam skalę zjawiska przemocy, lecz warto zaznaczyć, że i one mogą być obarczone niedoszacowaniem. Wedle informacji z realizacji badania GBV w terenie, blisko 2/3 kobiet reprezentujących gospodarstwo domowe wylosowane do badania nie wyraziło zgody na uczestnictwo w nim lub zgodę wycofało w trakcie jego trwania.

Powodów, dla których wiele kobiet nie chce lub nie może mówić o przemoc, jest wiele i bardzo często są one ze sobą powiązane. Wśród najczęstszych przyczyn

wymienia się strach przed sprawcą. Jest to obawa, że ujawnienie przemocy może spowodować jeszcze większą agresję z jego strony, zemstę albo że sprawca wyrządzi krzywdę dzieciom (Herman 1992: 175–176; FDDS 2020: 12). Ponadto można zauważyć, że kobietom doświadczającym przemocy ze strony partnera często towarzyszy wstyd i poczucie winy. W naszej kulturze wciąż istnieje przekonanie, że to ofiara „sama jest sobie winna”. Kobiety często internalizują ten mit i wstydzą się przyznać, że doświadczają krzywdy ze strony bliskiej im osoby (Kelly 1988: 69–70; Gruszczyńska 2007: 90). Wiele kobiet obawia się również, że nikt im nie uwierzy, albo że instytucje (policja, sąd czy pomoc społeczna) nie zareagują w skuteczny sposób (Szymańczak 2014: 14). Nie bez znaczenia jest obawa kobiet przed utratą finansowego wsparcia ze strony sprawcy, zależność finansowa, czy też lęk przed utratą domu, środków do życia czy dostępu do dzieci (Gruszczyńska 2013). Beata Gruszczyńska wskazuje się, że w Polsce świadomość prawna ofiar wciąż jest niewystarczająca (Gruszczyńska 2007: 102–103). Według raportu Światowej Organizacji Zdrowia „kobiety nie zawsze rozpoznają kontrolę ekonomiczną czy izolowanie jako formę przemocy” (WHO 2013: 18–19). Istotnym elementem jest również silna więź emocjonalna pomiędzy ofiarą a sprawcą i towarzysząca jej nadzieja, że „partner się zmieni” – co znalazło potwierdzenie również w niniejszych badaniach, gdzie respondentki uczucie do sprawcy wskazywały jako najczęstsze powody powrotu do partnera po rozstaniu.

Aspekt ten zwraca więc uwagę nie tylko na samą skalę problemu, ale szerzej i głębiej na problem mówienia o zjawisku przemocy, dzielenia się doświadczeniami z nim związanymi, ujawniania własnych doświadczeń, czy wreszcie szukania odpowiedniej pomocy.

Wedle uzyskanych wyników badań przemoc seksualna dotyczyła 3,5% badanych kobiet, a najczęściej zgłaszanym przypadkiem były próby zmuszenia do stosunku z użyciem gróźb lub przemocy (3,1%). Najrzadziej zgłaszane przypadki dotyczyły wymuszenia kontaktu seksualnego w zamian za korzyści materialne (0,2%). Ze względu na charakter badań, trudno jest określić na ile omawiane doświadczenia przemocy seksualnej ze strony partnera spełniałyby z perspektywy prawa karnego kryteria niezbędne do zakwalifikowania ich jako zgwałcenia. Dlatego też w całej pracy użyte zostało określenie przemoc seksualna ze strony partnera.

Analizując uzyskane wyniki badań, warto odnieść się przy ich interpretacji do przekonań oraz mitów powielających i utrwalających przyzwolenie na przemoc. Nie bez znaczenia są bowiem przekonania związane z tym, co w relacji intymnej/małżeńskiej jest dopuszczalne. W społeczeństwie funkcjonuje wiele mitów związanych z podporządkowaniem żony mężowi, z tzw. „obowiązkiem” współżycia małżeńskiego, kontaktów seksualnych w małżeństwie, z obwinianiem osoby doświadczającej niechcianych zachowań za pojawienie się ich. W przeprowadzonych badaniach kobiety wskazywały na doświadczenia przemocy seksualnej i współwystępujące z nimi akty przemocy fizycznej i psychicznej. W wyniku takich doświadczeń znaczna część badanych borykała się z urazami zarówno fizycznymi, jak i emocjonalnymi. To, co warto podkreślić, to problem niskiej formalnej zgła-

szalności tego typu czynów odpowiednim instytucjom. Najczęściej zgłaszano te zdarzenia, które związane były z poważnymi urazami fizycznymi.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że przemoc seksualna w związku, w szczególności zgwałcenie, może być jednym z najbardziej traumatycznych doświadczeń dla ofiary, ponieważ dochodzi do naruszenia intymności oraz zaufania wobec osoby, która powinna być źródłem bezpieczeństwa. Badania wskazują, że skutki psychiczne tego rodzaju przemocy mogą być zbliżone lub nawet silniejsze niż w przypadku zgwałcenia dokonanego przez osobę obcą (Bergen 1996). Warto zaznaczyć, że chroniczne przeżywanie stresu, trauma związana z niechcianymi kontaktami seksualnymi lub z ich formą prowadzić mogą do poważnych problemów emocjonalnych, zaburzeń osobowości, problemów somatycznych, zaburzeń odżywiania czy zaburzeń lękowych. U ofiar często rozwijają się objawy Zespołu Stresu Pourazowego (PTSD), obejmujące natrętne wspomnienia, koszmary senne, unikanie sytuacji przypominających o zdarzeniu oraz nadmierna czujność. Jacquelyn Campbell i współpracownicy (2009) podkreślają, że u ofiar zgwałceń dokonanych przez partnerów obserwuje się wyższe nasilenie objawów PTSD niż u ofiar przemocy ze strony nieznajomych.

Przemoc seksualna ze strony partnera prowadzić może również do głębokiego kryzysu tożsamości, poczucia winy i wstydu. U ofiar często diagnozuje się zaburzenia depresyjne, poczucie bezwartościowości i bezradności (Russell 1990). Powtarzalny charakter przemocy oraz więź ze sprawcą potęgują te objawy, gdyż ofiara odczuwa, że ma ograniczone możliwości ucieczki. Kobiety zgwałcone przez męża częściej też zgłaszają chroniczny lęk, napady paniki oraz towarzyszące im objawy psychosomatyczne, takie jak bóle głowy, problemy żołądkowe czy bezsenność (Bergen 1996). W literaturze zwraca się uwagę na zjawisko tzw. „podwójnego uwięzienia” – ofiara nie tylko doświadcza zgwałcenia, ale także pozostaje uwięziona w relacji, w której brak jest wsparcia (DeKeseredy, Schwartz 2011). Ponadto trauma związana z przemocą seksualną w związku może skutkować trudnościami w późniejszych relacjach partnerskich. Badania sugerują, że ofiary mogą mieć tendencję do unikania bliskości i zaufania w przyszłych związkach (Campbell, Dworkin, Cabral 2009).

Prezentowane wyniki badań pokazują również, że co piąta kobieta doświadczała również w trakcie ciąży przemocy ze strony partnera, a siedem na dziesięć kobiet wskazywało, że świadkami przemocy (różnej) ze strony partnera były dzieci. Również znacząca część kobiet podała, że w wyniku zachowań partnera zastanawiała się nad odejściem od niego. Najczęściej nie dochodziło do tego ze względu na obawy o reakcję rodziny, środowiska czy dzieci bądź brak wiary we własne możliwości.

Przedstawione wyniki badań ukazują zjawisko przemocy nieco szerzej niż „suche” dane statystyczne. Z jednej strony pokazują, że problem przemocy jest zdecydowanie bardziej złożony niż to, co znajduje odzwierciedlenie w oficjalnych statystykach. Z drugiej natomiast, analiza odpowiedzi respondentek ukazuje, jak głęboko społecznie zakorzenione i utrwalone są przekonania o współodpowiedzialności kobiety za przemoc ze strony partnera.

Ważne więc jest nie tylko ukazywanie samej skali zjawiska przemocy, ale i przekładanie uzyskanych wyników badań na działania profilaktyczne i przeciwdziałające pojawianiu się takich zachowań. Istotne jest zwrócenie uwagi na działania psychoedukacyjne, w tym o charakterze edukacji seksualnej, nie tylko wśród dorosłych, ale także wśród dzieci i młodzieży. Ponadto ważne jest, aby skupiać się nie tylko na osobach doświadczających różnego rodzaju przemocy, lecz także na tych, które wykazują postawy i zachowania akceptujące przemoc. Wychowanie powinno obejmować zarówno kobiety i dziewczynki, jak i młodych mężczyzn oraz chłopców. Kluczowym elementem psychoedukacji i wychowania są konstruktywne metody radzenia sobie z negatywnymi emocjami i stresem.

Ważne jest szerzenie wiedzy na temat zdrowych relacji intymnych, w których podstawą relacji seksualnej jest wspólne przeżywanie z partnerem uczuć, bliskości, wzajemnego wsparcia oraz szacunku i zaufania.

Porównując wyniki badań przeprowadzonych w Polsce z rezultatami europejskiego badania EU-GBV, opublikowanego przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) w 2024 roku, dostrzegalne są zarówno istotne podobieństwa, jak i znaczące różnice dotyczące skali oraz charakteru przemocy wobec kobiet. W badaniu krajowym 19,6% kobiet zadeklarowało, że doświadczyło przemocy ze strony obecnego lub byłego partnera – wynik ten jest zbliżony do średniej unijnej. Według danych FRA 17,7% kobiet w Unii Europejskiej doświadczyło w swoim życiu przemocy fizycznej lub seksualnej ze strony partnera, natomiast po uwzględnieniu przemocy psychicznej odsetek ten wzrasta do 31,8% (FRA 2024: 34). Warto zatem zauważyć, że wynik uzyskany w Polsce mieści się w europejskim zakresie i wskazuje na porównywalną skalę przemocy partnerskiej.

Poważniejsze różnice pojawiają się w odniesieniu do przemocy seksualnej. Zgodnie z badaniem krajowym, 3,5% kobiet doświadczyło przemocy seksualnej w związku – przy czym pytania dotyczyły najpoważniejszych form naruszeń, takich jak gwałt, próba gwałtu czy stosunek wymuszony groźbą lub strachem przed reakcją partnera. Z kolei w badaniu EU-GBV aż 17,2% kobiet w Europie wskazało, że padło ofiarą jakiegokolwiek formy przemocy seksualnej w ciągu życia, zarówno ze strony partnerów, jak i innych sprawców (FRA 2024: 37). Istotne jest jednak, że europejska definicja przemocy seksualnej była szersza i obejmowała również mniej skrajne formy, co może tłumaczyć znacząco wyższy odsetek w porównaniu z badaniem polskim, skupiającym się na najbardziej drastycznych przypadkach.

Najbardziej jaskrawa różnica dotyczy wskaźników zgłaszania przemocy. W Polsce zaledwie 0,1% kobiet, które doświadczyły przemocy seksualnej, zgłosiło ten fakt policji. Dla porównania, według danych EU-GBV, 13,9% kobiet w Europie poinformowało o takim doświadczeniu organy ścigania (FRA 2024: 39). Tak duża rozbieżność może świadczyć o niższym zaufaniu społecznym do instytucji publicznych w Polsce, silniejszym tabu wokół przemocy seksualnej, obawie przed stygmatyzacją lub o barierach systemowych, utrudniających dostęp do skutecznej pomocy prawnej.

Ciekawie prezentują się również dane dotyczące kontaktu z instytucjami pomocowymi. W Polsce aż 32,3% kobiet rozmawiało o swoich doświadczeniach z przedstawicielami służby zdrowia lub pomocy społecznej, podczas gdy w badaniu unijnym odsetek ten wyniósł 20,5% (FRA 2024: 42). Może to sugerować, że kobiety w Polsce częściej korzystają z nieformalnych kanałów wsparcia, lecz z różnych powodów rzadziej decydują się na oficjalne zgłoszenie przestępstwa.

Podsumowując, dane dotyczące skali przemocy partnerskiej w Polsce są w dużej mierze zbieżne ze średnimi europejskimi, jednak znaczące różnice pojawiają się w zakresie identyfikacji i zgłaszania przemocy seksualnej. Może to wskazywać na potrzebę intensyfikacji działań edukacyjnych oraz poprawy dostępu do pomocy psychologicznej i prawnej.

Oświadczenie w przedmiocie konfliktu interesów

Autorka zgłaszanego artykułu oświadcza, że nie istnieje konflikt interesów. Tzn. autorka (albo jej pracodawca lub sponsor) nie mają jakiegokolwiek bezpośredniego lub pośredniego finansowego, prawnego lub zawodowego interesu albo związku z innymi organizacjami lub instytucjami, które mogą mieć wpływ na omawiane w tekście badania.

Finansowanie

Niniejszy artykuł opracowano na podstawie ogólnopolskiego badania wiktyimizacyjnego przeprowadzonego w latach 2021–2023 przez Główny Urząd Statystyczny. Badanie polskie współfinansowane przez Eurostat było częścią badań europejskich dotyczących przemocy ze względu na płeć (GBV) i zrealizowane zostało w 21 krajach.

Bibliografia

- Bergen R.K. (1996). *Wife Rape: Understanding the Response of Survivors and Service Providers*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Bergen R.K. (2006). *Marital Rape: New Research and Directions*. Harrisburg: VAWnet.
- Berns N. (2001). *Framing the Victim: Domestic Violence, Media, and Social Problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Black M.C., Basile K.C., Breiding M.J., Smith S.G., Walters M.L., Merrick M.T., Chen J. i Stevens M.R. (2011). *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey*

- (NISVS): *2010 Summary Report*. Atlanta: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.
- Buchwald E., Fletcher P.R. i Roth M. (2005). *Transforming a Rape Culture*. Minneapolis: Milkweed Editions.
- Butler J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Campbell R., Dworkin E. i Cabral G. (2009). 'An ecological model of the impact of sexual assault on women's mental health'. *Trauma, Violence, & Abuse* 10(3), s. 225–246. <https://doi.org/10.1177/1524838009334456>
- DeKeseredy W.S. i Schwartz M.D. (2011). *Theoretical and Definitional Issues in Violence Against Women*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Dobash R.E. i Dobash R.P. (1992). *Women, Violence, and Social Change*. London: Routledge.
- Dudzik I. i Bielecka G. (2020). 'Przejawy przemocy domowej w Polsce' [The signs of the domestic violence in Poland]. *Edukacja, Terapia, Opieka* 2, s. 70–80. <http://dx.doi.org/10.52934/eto.13>
- Edleson J.L. (1999). 'Children's witnessing of adult domestic violence'. *Journal of Interpersonal Violence* 14(8), s. 839–870. <https://doi.org/10.1177/088626099014008004>
- Fedorczuk A. (2020). *Ofiary przemocy seksualnej w Polsce – analiza z perspektywy psychologicznej* [Sexual violence in Poland in 2013–2021: Analysis of the scale of the phenomenon and the socio-economic impact of gender-based violence in the EU context]. Kraków: Impuls.
- Fitz-Gibbon K., Walklate S., McCulloch J. i Maher J. (2018). *Intimate Partner Violence, Risk, and Security: Securing Women's Lives in a Global World*. London: Routledge.
- FRA (2014). *Violence Against Women: An EU-Wide Survey. Main Results Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostęp online: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report> [11.08.2025].
- FRA (2024). *Violence Against Women: EU-GBV Survey Main Results*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostęp online: <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/violence-against-women-eu-gbv-survey-main-results> [11.08.2025].
- Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę [FDDS] (2020). *Centrum Pomocy Dzieciom – przewodnik dla instytucji prowadzących placówkę pomocową dla dzieci pokrzywdzonych przestępstwem* [Children's Aid Center – a guide for institutions running a support center for children who have been victims of crime]. Warszawa: FDDS. Dostęp online: https://edukacja.fdds.pl/pluginfile.php/85886/course/section/907/przewodnik_cpd_ver2021.pdf [11.08.2025].
- Gruszczyńska B. (2007). *Przemoc wobec kobiet w Polsce: aspekty prawnokryminologiczne* [Violence against women in Poland: Legal and criminological aspects]. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Gruszczyńska B. (2013). 'Women victimization risk of violence in Poland'. W S. Caneppele i F. Calderoni (red.) *Organized Crime, Corruption and Crime Prevention:*

- Essays in Honor of Ernesto U. Savona*. Cham: Springer, s. 69–75. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-01839-3_9
- Gruszczyńska B. i Więcek-Durańska A. (2019). 'Europejskie badanie przemocy uwarunkowanej płcią (GBV) – zagadnienia metodologiczne badań pilotażowych' [European survey of gender-based violence (GBV) – methodological issues of pilot studies]. *Biuletyn Kryminologiczny* 26, s. 32–38. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3751698>
- Herman J.L. (1992). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – from Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.
- Hughes K., Bellis M.A., Jones L., Wood S., Bates G., Eckley L., McCoy E., Mikton C., Shakespeare T. i Officer A. (2012). 'Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: A systematic review and meta-analysis of observational studies'. *The Lancet* 380(9845), s. 899–907. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60692-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60692-8)
- Jarosz E. (2019). 'Idée i badania „w służbie” rozwiązywania problemów społecznych – casus kar cielesnych w wychowaniu' [Ideas and research “in the service” of solving social problems – the casus of corporal punishment in childrearing]. *Pedagogika Społeczna* 3(73), s. 387–403. <http://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2019.3.27>
- Jedlecka W. (2017). 'Formy i rodzaje przemocy' [Forms and types of violence]. *Przemoc w Prawie i Polityce* 13, s. 13–29.
- Johnson M.P. (2008). *A Typology of Domestic Violence: Intimate Terrorism, Violent Resistance, and Situational Couple Violence*. Boston: Northeastern University Press.
- Kelly L. (1988). *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Kelly L. i Radford J. (1990). *Sexual Violence against Women*. Milton Keynes: Open University Press.
- Krajewski R. (2017). 'Przestępstwo zgwałcenia w rodzinie' [The crime of rape within the family]. W D. Jaroszevska-Choraś, A. Kilińska-Pękacz i A. Wedel-Domaradzka (red.) *Rodzina i prawo* [Family and law]. Bydgoszcz: Wydawnictwo Kazimierza Wielkiego, s. 271–276.
- Lisak D. i Miller P.M. (2002). 'Repeat rape and multiple offending among undetected rapists'. *Violence and Victims* 17(1), s. 73–84. <https://doi.org/10.1891/vivi.17.1.73.33638>
- Michalska-Warias A. (2016). *Zgwałcenie w małżeństwie. Studium prawnokarne i kryminologiczne* [Rape within marriage: A criminal law and criminological study]. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Russell D.E.H. (1990). *Rape in Marriage*. Bloomington: Indiana University Press.
- Stark E. (2007). *Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life*. New York: Oxford University Press.
- Świda I. (1987). *Prawo karne. Część szczególna. Komentarz do art. 148–231 k.k.* [Criminal law. Special part. Commentary on articles 148–231 of the Penal Code]. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Szymańczak J. (2014). *Przemoc w rodzinie – analiza aktów prawnych i statystyk* [Domestic violence – analysis of legal acts and statistics]. Warszawa: Biuro

- Analiz Sejmowych. Dostęp online: https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/67A-817D0006452B9C1257F9A0046A2E1/%24file/Analiza_BAS_2014_141.pdf [dostęp: 11.08.2025].
- Truszkowski M. i Warston A. (2024). 'Standardy ochrony małoletnich w świetle ustawy z 28 lipca 2023 roku – ocena wybranych regulacji i uwagi de lege ferenda (część 1)' [Standards for the protection of minors in the light of the law of 28 July 2023 – assessment of selected regulations and comments de lege ferenda (part 1)]. *Roczniki Administracji i Prawa* 24(1), s. 223–234. <http://doi.org/10.5604/01.3001.0054.4692>
- Van der Kolk B.A. (2014). *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. New York: Viking.
- Walker L.E. (2009). *The Battered Woman Syndrome*. New York: Springer.
- Widacki J. i Szuba-Boroń A. (2019). 'Przestępstwo zgwałcenia w Polsce w latach 1999–2017' [Rapes in Poland in the period 1999–2017]. *Archiwum Kryminologii* 41(2), s. 253–285. <http://doi.org/10.7420/AK2019R>
- Widom C.S. (1989). 'The cycle of violence'. *Science* 244(4901), s. 160–166. <https://doi.org/10.1126/science.2704995>
- Więcek-Durańska A. (2020). 'Przestępczość seksualna kobiet' [Sexual offending by women]. W P. Ostaszewski i K. Buczkowski (red.) *Granice prawa. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Siemaszki* [The limits of law: A jubilee book in honour of Professor Andrzej Siemaszko]. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, s. 377–388.
- Więcek-Durańska A. (2024a). 'Europejskie badanie przemocy uwarunkowanej płcią (GBV) – wyniki z badań polskich' [European survey on gender-based violence (GBV) – results from Polish research]. *Biuletyn Kryminologiczny* 31, s. 35–49. <http://dx.doi.org/10.37232/BK.2024B>
- Więcek-Durańska A. (2024b). 'Przemoc kobiet wobec mężczyzn' [Female violence against men]. *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* 74(4), s. 308–328. <https://doi.org/10.4467/16891716AMSIK.24.024.21223>
- Więcek-Durańska A. (2024c). 'Zgwałcenie w rodzinie – charakterystyka zjawiska' [Intra-familial rape – characteristics of the phenomenon]. *Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii* 74(3), s. 244–264. <https://doi.org/10.4467/16891716AMSIK.24.019.20817>
- Wiktorska P. (2021). 'Zmiany w kontrolowaniu przemocy domowej – aspekty prawne, kryminologiczne i społeczne' [Changes in controlling domestic violence – legal, criminological and social aspects]. *Archiwum Kryminologii* 43(2), s. 243–266. <http://doi.org/10.7420/AK2021.36>
- Witkowska-Paleń A. (2023). 'Procedura „Niebieska Karta” u podstaw przeciwdziałania przemocy w rodzinie w opinii pracowników socjalnych i funkcjonariuszy Policji' [The “Blue Card” procedure at the base of prevention of domestic violence in opinion of social workers and police officers]. *Journal of Modern Science* 50(1), s. 187–208. <https://doi.org/10.13166/jms/161522>

Wójcik S. i Szumiał S. (2023). 'Skala i uwarunkowania przemocy domowej wobec dzieci i wiktyimizacji pośredniej – wyniki Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce 2023' [Scale and determinants of domestic violence against children and indirect victimisation – results of Polish child victimization survey 2023]. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka* 22(4), s. 12–36.

Źródła internetowe

- KANTAR (2019). *Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie. Raport Kantar Polska dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej* [Nationwide diagnosis of domestic violence. Report by Kantar Polska for the Ministry of Family, Labour and Social Policy], Static.im-g.pl. Dostęp online: <https://static.im-g.pl/im/5/26198/m26198755,WYNIKI-BADANIA.pdf> [28.07.2025].
- Komenda Główna Policji [KGP] (2023). *Przemoc domowa* [Domestic violence], Statystyka.policja.pl. Dostęp online: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-domowa> [11.08.2025].
- Lewoc M. (2025). *Prawo a przemoc domowa w 2023 roku* [Law and domestic violence in 2023], Niebieska linia.pl. Dostęp online: <https://www.niebieskalinia.pl/aktualnosci/artykuly-niebieskiej-linii/prawo-a-przemoc-domowa-w-2023-roku-61552024> [04.08.2025].
- Przemoc w rodzinie – dane za 2023 rok* [Domestic violence – data for 2023] (b.d.), Statystyka.policja.pl. Dostęp online: <https://statystyka.policja.pl/download/20/422551/przemoc-w-rodzinie-2023.xlsx> [12.11.2024].
- Raport z badań FRA nt. przemocy wobec kobiet* [FRA research report on violence against women] (2014), Bip.brpo.gov.pl. Dostęp online: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/raport-z-badan-fra-nt-przemocy-wobec-kobiet> [dostęp: 12.11.2024].
- World Health Organization [WHO] (2013). *Responding to Intimate Partner Violence and Sexual Violence against Women. WHO Clinical and Policy Guidelines*, Iris.who.int. Dostęp online: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/85240/9789241548595_eng.pdf [28.07.2025].
- World Health Organization [WHO] (2013). *Global and Regional Estimates of Violence against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Non-Partner Sexual Violence*. Geneva: WHO Press. Dostęp online: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564625> [29.07.2025].

Akty prawne

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Istanbul, 11.05.2011 [Istanbul Convention]. Dostęp online: <https://rm.coe.int/168008482e> [11.08.2025].